

Падалка В. О.,

здобувач вищої освіти

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID: 0009-0006-2623-8078

Іваньков І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID: 0000-0002-2090-8011

Іваньков О. І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правових дисциплін

Національної академії Національної гвардії України

ORCID: 0000-0002-0709-704X

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У ЗАСТОСУВАННІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

THE USE OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS IN THE APPLICATION OF CRIMINAL LIABILITY FOR FORCED SEXUAL INTERCOURSE: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

У статті здійснено комплексний і всебічний аналіз міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду застосування кримінальної відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок. Наголошено, що узгодження національного законодавства України з міжнародними актами є ключовою умовою ефективного захисту статевої свободи особи, оскільки саме відсутність добровільної згоди сьогодні розглядається провідною ознакою сексуального примусу. Значна увага зосереджена на змісті статті 154 Кримінального кодексу України та її відповідності положенням Декларації ООН про викоринення насильства щодо жінок 1993 р., Стамбульської конвенції Ради Європи 2011 р. та Пекінської декларації 1995 р., які визначають широкий спектр форм впливу на потерпілу особу, включно з психологічним, економічним чи службовим тиском.

У статті показано, що сучасні європейські стандарти дедалі більше орієнтуються на модель, у якій вирішальним фактором кримінальної відповідальності є не спосіб примусу, а відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи. На основі порівняльного аналізу законодавства європейських країн виокремлено дві базові моделі криміналізації: модель окремої кримінально-правової норми та модель, у межах якої примушування охоплюється складом звалтування. Розкрито їх характерні риси, підходи до визначення залежності та ступеня суспільної небезпеки.

Підкреслено потребу вдосконалення українського законодавства шляхом гармонізації з міжнародними стандартами, забезпечення ефективного розслідування та створення комплексної системи підтримки потерпілих. Результати дослідження становлять практичну цінність для розвитку доктрини кримінального права та формування сучасної правозастосовної практики, спрямованої на посилення гарантій статевої недоторканності.

Ключові слова: сексуальне насильство, примушування до вступу в статевий зв'язок, кримінальна відповідальність, Стамбульська конвенція, добровільна згода, міжнародні стандарти, зарубіжний досвід.

The article provides a comprehensive and thorough analysis of international legal standards and foreign experience in applying criminal liability for coercion into sexual intercourse. It emphasizes that harmonizing Ukraine's national legislation with international instruments is a key condition for the effective protection of sexual freedom, since it is the absence of voluntary consent that is now considered the leading indicator of sexual coercion. Considerable attention is focused on the content of Article 154 of the Criminal Code of Ukraine and its compliance with the provisions of the 1993 UN Declaration on the Elimination

of Violence against Women, the 2011 Council of Europe Istanbul Convention, and the 1995 Beijing Declaration, which define a wide range of forms of influence on the victim, including psychological, economic, or professional pressure.

The article shows that modern European standards are increasingly oriented towards a model in which the decisive factor for criminal liability is not the method of coercion, but the absence of free will on the part of the victim. Based on a comparative analysis of the legislation of European countries, two basic models of criminalization are identified: the model of a separate criminal law provision and the model in which coercion is covered by the definition of rape. Their characteristic features, approaches to determining dependence and the degree of public danger are revealed.

The need to improve Ukrainian legislation by harmonizing it with international standards, ensuring effective investigations, and creating a comprehensive support system for victims was emphasized. The results of the study are of practical value for the development of criminal law doctrine and the formation of modern law enforcement practices aimed at strengthening guarantees of sexual integrity.

Key words: *sexual violence, coercion into sexual intercourse, criminal liability, Istanbul Convention, consent, international standards, foreign experience.*

Постановка проблеми. Проблема кримінальної відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок залишається однією з найменш досліджених у сучасній кримінально-правовій науці, особливо у контексті її узгодження з міжнародними стандартами захисту прав людини. Незважаючи на наявність у національних законодавствах більшості держав норм, спрямованих на протидію сексуальному насильству, примушування до вступу в статевий зв'язок без безпосереднього фізичного насильства нерідко залишаються поза межами належного кримінально-правового реагування.

В Україні стаття 154 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлює відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок, однак практика її застосування залишається обмеженою, а правова кваліфікація таких діянь нерідко ускладнена через відсутність чітких критеріїв відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень. У цьому контексті важливим є врахування міжнародно-правових стандартів, закріплених у Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок, прийнятою резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 р. [1] та Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 р. [2] (далі – Стамбульська конвенція), а також практики Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував на позитивному зобов'язанні держав забезпечувати ефективне кримінальне переслідування сексуальних кримінальних правопорушень незалежно від форми примусу [3].

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду, зокрема кримінального законодавства країн Європейського Союзу, свідчить про зростаючу тенденцію до розширеного тлумачення поняття сексуального примушування, враховуючи розуміння психологічного, економічного або службового тиску як форми насильства, що створює підґрунтя для подальшого удосконалення національного законодавства України з урахуванням

досвіду розвинутих країн Європи, гармонізації його з міжнародними стандартами з метою підвищення рівня захисту особистої свободи та статевої недоторканності особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання впливу міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду на стан кримінальної відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок досліджувалося в межах власної наукової проблематики В. В. Воскресенською, Д. О. Даниленком, О. О. Мельник, К. М. Плутицькою, Т. М. Супрун-Ковальчук, І. І. Чугуніковим та ін. Зокрема Т. М. Супрун-Ковальчук та О. О. Мельник наполягають на необхідності гармонізації положень статті 154 КК України з міжнародними стандартами, закріпленими у Стамбульській конвенції, яка передбачає криміналізацію будь-яких сексуальних дій без добровільної згоди особи [4, с. 372]. Д. О. Даниленко акцентує увагу на практичній площині важливості імплементації міжнародних норм у національне законодавство [5, с. 6]. К. М. Плутицька підкреслює, що саме Декларація ООН про викорінення насилля щодо жінок 1993 р. стала першим офіційним зводом міжнародних норм із захисту жінок від насильства, у тому числі сексуального примусу, насильства, пов'язаного з експлуатацією (матеріальний тиск, використання дітей тощо) [6, с. 130]. Ефект криміналізації такого явища, як домашнє насильство, застерігає І. І. Чугуніков, не перевищить ефект від криміналізації, ..., жіночої злочинності чи злочинності економічної. Проте, на його думку, такий крок цілком здатний викликати доволі серйозні внутрішні кримінально-правові суперечності [7, с. 192].

Мета статті полягає у комплексному порівняльно-правовому дослідженні використання міжнародно-правових стандартів у застосуванні кримінальної відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок через примус національного та зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Примушування до вступу в статевий зв'язок є складним соціально-правовим явищем, що поєднує

елементи фізичного насильства, психологічного тиску та порушення сексуальної автономії жертви.

Аналіз статистичних даних більшості країн світу свідчить про поширеність серед інших кримінальних правопорушень протиправних дій стосовно статевої свободи та статевої недоторканності особи. Як зазначає К. В. Шахова, опираючись на дослідження департаменту юстиції США, щорічно 3,7 мільйона осіб стають жертвами статевих кримінальних правопорушень, зокрема, близько 300 тис. жінок зґвалтованими та 9 % дітей піддаються сексуальному насильству [8, с. 257].

У різних країнах підходи до кваліфікації та криміналізації подібних діянь істотно відрізняються, тому слід розділити законодавство досліджуваних країн на дві групи: перша – у національному кримінальному законодавстві передбачена відповідальність за ці кримінальні правопорушення окремою кримінально-правовою нормою; друга – ці кримінальні правопорушення охоплюються складом кримінального правопорушення «зґвалтування». У першому випадку акцент перепадає на застосування сили, загрозу чи фактичне позбавлення волі, в іншому – на відсутність добровільної згоди, тому кримінально караним буде будь-яке сексуальне діяння без такої згоди. Протягом останніх десятиліть більшість країн Європи поступово перейшли від першої до другої моделі, що зумовлено розвитком міжнародних стандартів та потребою кращого захисту прав потерпілих. До першої групи Х. І. Брух пропонує віднести держави, кримінальні кодекси яких містять конкретні положення, що встановлюють відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок, зокрема, Албанію, Болгарію, Данію, Естонію, Литву, Польщу, Україну, Швейцарію, Швецію та ін. Відмінною рисою кримінального законодавства цих країн постає той факт, що відповідальність за аналізоване кримінальне правопорушення закріплена у самостійній нормі, яка існує поруч з іншими кримінально-правовими нормами про «статеві посягання», зокрема – із нормами про зґвалтування [9, с. 249]. На підтвердження цієї тези І. В. Воскресенська дослідила кримінальне законодавство окремих країн і дійшла наступних висновків: по-перше, кримінальний кодекс Швейцарії встановлює відповідальність за примушування до сексуальних дій у випадках, коли винна особа використовує залежний стан іншої людини, яка перебуває у виправній установі, лікарні, а також щодо засуджених, обвинувачених чи заарештованих осіб; по-друге, подібне положення міститься і у кримінальному кодексі Данії «будь-який службовець або керівник в'язниці, реабілітаційного центру, дитячого чи підліткового будинку, лікарні для осіб із психічними розладами, установи для людей із розумовою відсталістю чи іншої аналогічної установи, який вступає у статевий зв'язок з особою, що

утримується у цій установі, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до чотирьох років»; по-третє, кримінальний кодекс Німеччини передбачає покарання за вчинення сексуальних дій стосовно осіб, які перебувають під наглядом або опікою [10, с. 50]. Використання залежності як способу вчинення кримінального правопорушення, за переконанням Х. І. Брух, є однією з характерних рис законодавчих положень про примушування до вступу в статевий зв'язок у країнах цієї моделі. Кримінальні кодекси Албанії, Болгарії та України передбачають переважно використання конкретних форм залежності – матеріальної, службової або подібної за своєю природою – як засобу вчинення такого кримінального правопорушення. Наприклад, Кримінальний кодекс Албанії встановлює відповідальність за дії сексуального чи гомосексуального характеру, вчинені шляхом зловживання відносинами підлеглості або службовими відносинами, а Кримінальний кодекс Болгарії – за вступ у статеві відносини через використання матеріальної чи службової залежності [9, с. 250].

До іншої умовної моделі належать держави, кримінальне законодавство яких не містить окремої статті про відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок, оскільки такі дії охоплюються складом кримінального правопорушення «зґвалтування». У цьому випадку Х. І. Брух пропонує застосовувати так званий «широкий» підхід до визначення об'єктивної сторони кримінального правопорушення «зґвалтування». Зокрема Кримінальний кодекс Бельгії визначає зґвалтування як будь-який акт сексуального проникнення незалежно від його форми та способу вчинення, якщо він здійснений щодо особи без її згоди. При цьому відсутність згоди передбачена, коли акт нав'язаний силою, примусом чи шляхом обману. Кримінальний кодекс Нідерландів тлумачить зґвалтування як проникнення в тіло людини статевим шляхом за допомогою насильства чи інших дій або шляхом погрози насильством чи іншими діями. Примушування до таких дій у цій моделі розглядається як замах на зґвалтування і є кримінально караним, оскільки особа діє умисно [9, с. 252]. Для законодавства держав, віднесених до цієї моделі, характерні дві основні риси: по-перше, використання залежності як способу вчинення кримінального правопорушення не є обов'язковою ознакою, але законодавчо не виключається як обставина кримінального правопорушення (на відміну від країн, що належать до першої моделі); по-друге, санкції за зґвалтування побудовані таким чином, що передбачають значний діапазон між найменшим і найбільшим строком покарання. Це дозволяє суду індивідуально враховувати ступінь суспільної небезпеки конкретного способу вчинення кримінального правопорушення під час визначення міри покарання.

Стаття 19 Конституції України проголошує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не заборонено законом [11]. Відповідно до цієї норми за примушування до вступу в статевий стаття 154 КК України передбачає відповідальність за примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою [12]. Отже українське законодавство забезпечує чітке правове регулювання кримінальної відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок, підкреслюючи важливість відсутності добровільної згоди та врахування залежності потерпілої особи від нападника. Однак слід підтримати уточнення А. В. Андрушка про те, що суспільну небезпеку становлять не лише випадки примушування, за які законодавець передбачив кримінальну відповідальність, а й будь-які інші дії, що перешкоджають особі вільно визначати свою поведінку та приймати власні вольові рішення [13, с. 289].

На міжнародному рівні питання криміналізації примушування до вступу в статевий зв'язок та захисту сексуальної автономії регулюється низкою нормативно-правових актів. Найбільш впливовими серед них є Декларація ООН «Про викорінення насильства щодо жінок» 1993 р., Стамбульська конвенція Ради Європи 2011 р. та Пекінська декларація, прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 1995 р. [14].

Стамбульська конвенція у статті 36 визначає, що «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб були криміналізовані серед інших наступні форми умисної поведінки – здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою. Особливо підкреслюється, що згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин [2]. Таким чином Стамбульська конвенція закріплює міжнародний стандарт у формі моделі відсутності згоди, яка постає орієнтиром для національних законодавств у визначенні кримінальної відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок. Крім того, конвенція закликає держави забезпечувати комплексні заходи для захисту потерпілих та ефективного розслідування таких кримінальних правопорушень, включно з превентивними, процесуальними та соціальними механізмами підтримки. Особливо слід зазначити, що ратифікація та набрання чинності Стамбульської конвенції для України відбулися 20.06.2022 р., тобто під час збройної агресії з боку росії, тому, як зазначає В. М. Руфанова, дія Стамбульської конвенції поширюється і на

період збройних конфліктів та захищає постраждалих від його наслідків, адже саме цей період характеризується тривалими порушеннями прав люди, особливо цивільного населення, у тому числі жінок та дітей [15, с. 620].

Пекінська декларація, у свою чергу, проголошує право жінок контролювати питання власної сексуальності та репродуктивного здоров'я і закликає держави попереджати й усувати будь-які форми насильства щодо жінок і дівчат [14]. Пекінська платформа, закладена у Пекінську декларацію, проголошує, що розробка комплексного підходу до викорінення насильства щодо жінок у сім'ї та суспільстві є не лише необхідністю, а й цілком досяжною метою. Як підкреслює К. М. Плутицька, Пекінська платформа найбільш повно визначає заходи, що пропонується здійснювати на рівні урядів, зокрема: прийняття або посилення в рамках національного законодавства кримінальних, цивільних, трудових та адміністративних санкцій для покарання за злочини і правопорушення та відшкодування збитків потерпілим; забезпечення захисту жінок, які зазнали насильства, надання їм доступу до справедливих і ефективних заходів судового захисту, включно з компенсацією, відшкодуванням збитків і відновленням здоров'я; створення відповідних структур, які дозволять жінкам повідомляти про насильство в безпечній і конфіденційній обстановці, без страху помсти, та висувати обвинувачення проти кривдників; розробка й фінансування навчальних програм для працівників судових, юридичних, медичних, соціальних, освітніх, поліцейських і імміграційних органів, спрямованих на запобігання зловживанню владою і підвищення поінформованості щодо природи актів, що порушують принцип рівності чоловіків і жінок, для забезпечення справедливого поводження з жертвами насильства; перегляд чинного законодавства та вжиття ефективних заходів проти посадових осіб, які вчиняють насильство щодо жінок під час виконання службових обов'язків; а також розробка і реалізація планів дій на всіх відповідних рівнях із виділенням достатніх фінансових ресурсів для проведення цих заходів [16, с. 115].

Висновки. Проведений порівняльно-правовий аналіз демонструє, що кримінальна відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок у зарубіжних країнах формується на основі двох основних моделей: моделі, яка передбачає окрему норму про відповідальність за таке кримінальне правопорушення, та моделі, де відповідальність охоплюється складом кримінального правопорушення «зґвалтування». У першій моделі характерним є обов'язкове врахування залежності потерпілої особи як способу вчинення кримінального правопорушення, а в другій – застосування «широкого» підходу із акцентом на відсутність добровільної згоди. Аналіз міжнародних

нормативно-правових актів, зокрема Стамбульської конвенції та Пекінської декларації, свідчить про чітку тенденцію до уніфікації підходів, де ключовим критерієм визначення злочинності є відсутність згоди потерпілої особи, а також забезпечення комплексного захисту її прав та її

підтримки. Українське законодавство поступово інтегрує ці міжнародні стандарти, закріплюючи захист сексуальної автономії та свободи волевиявлення особи, що підтверджує прагнення держави до ефективного запобігання та протидії примушуванню до вступу в статевий зв'язок.

Список використаних джерел:

1. Про викоринення насильства щодо жінок: Декларація ООН, прийнята резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml (дата звернення: 15.10.2025).
2. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11.05.2011 р. (Стамбульська конвенція). Набрання чинності для України 01.11.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 18.10.2025).
3. Рішення ЄСПЛ у сфері реагування на гендерно зумовлене насильство: огляд окремих позицій. Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем», Офіс Генерального прокурора України: за підтримки гуманітарної організації CARE. 2024. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/повна-версія-РІШЕННЯ-ЄСПЛ.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).
4. Супрун-Ковальчук Т. М., Мельник О. О. Проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 86: частина 4. С. 367–372.
5. Даниленко Д. О. Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харк. нац. універ. ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2024. 14 с.
6. Плутицька К. М. Запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Клас. прив. універ. Запоріжжя, 2016. 259 с.
7. Чугуніков І. І. Підстава кримінальної відповідальності і норма щодо домашнього насильства. *Кримінальне право в умовах глобалізації*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25 трав. 2018 р.). Одеса : «Одеська юридична академія», 2018. С.191–195.
8. Шахова К. В. Окремі аспекти міжнародного досвіду протидії вчиненню злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості (законодавче регулювання). *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 17 трав. 2018 р.). Харків : Національний університет внутрішніх справ. 2018. С. 256–262.
9. Брух Х.І. Кримінальна відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок в законодавстві України та інших країн Континентальної Європи: порівняльно-правові аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. № 60. С. 248–255.
10. Воскресенська І. В. Кримінальна відповідальність за примушування до вступу у статевий зв'язок: аналіз закордонного законодавства. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : матеріали наук.-практ. конф., (Харків, 14 трав. 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 48–52.
11. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 1.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 24.10.2025).
12. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 17.06.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.10.2025).
13. Андрушко А. В. Примушування як злочин проти свободи особи: зарубіжний досвід та перспективи його запозичення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 286–291.
14. Пекінська декларація: прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15.09.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text (дата звернення: 18.10.2025).
15. Руфанова В. М. Вплив ратифікації Стамбульської конвенції на стан протидії гендерно зумовленому насильству в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 620–622.
16. Плутицька К. М. Запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок у контексті міжнародно-правових зобов'язань України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 12 (2). С. 114–116.

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025